

IV 6562.

ACADEMIA ROMÂNĂ

DISCURSURI DE RECEPȚIUNE

XXVII.

ISTORIOGRAFIA ROMÂNĂ

ȘI

PROBLEMELE EI ACTUALE

DISCURS ROSTIT LA 8 (21) APRILIE 1905
ÎN ȘEDINȚĂ SOLEMNĂ

DE

IOAN BOGDAN

CU RĂSPUNS DE

DIMITRIE A. STURDZA

SECRETARUL GENERAL AL ACADEMIEI ROMÂNE.

315149

BUCUREȘTI

INSTIT. DE ARTE GRAFICE „CAROL GÖBL” S-SOR ION ST. RASIDESCU

18, STRADA DOAMNEI, 18

1905.

Prețul 40 bani.

ACADEMIA ROMÂNĂ

DISCURSURI DE RECEPȚIUNE

XXVII.

ISTORIOGRAFIA ROMÂNĂ

ȘI

PROBLEMELE EI ACTUALE

DISCURS ROSTIT LA 8 (21) APRILIE 1905
ÎN ȘEDINȚĂ SOLEMNĂ

DE

IOAN BOGDAN

CU RĂSPUNS DE

DIMITRIE A. STURDZA

SECRETARUL GENERAL AL ACADEMIEI ROMÂNE.

BUCUREȘTI

INSTIT. DE ARTE GRAFICE „CAROL GÖBL“ S-SOR ION ST. RASIDESCU

16, STRADA DOAMNEI, 16

1905.

~~28154/67~~

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITĂȚII
BUCUREȘTI
COTA 10 194

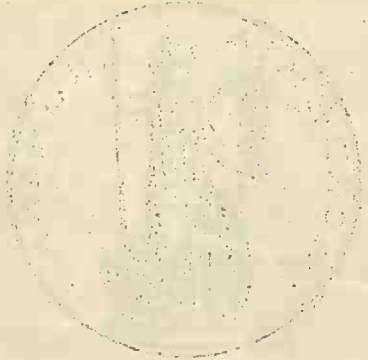
11/6/25

ANAMORFIATIA ROMANA

ANAMORFIATIA ROMANA

ANAMORFIATIA ROMANA

B.C.U. Bucuresti

C20058713

UNIVERSITATEA DE ARTA SI ARHITECTURA BUCUREȘTI

1925

ISTORIOGRAFIA ROMÂNĂ

ȘI

PROBLEMELE EI ACTUALE

Domnilor colegi,

Alegându-mi ca subiect al discursului meu de recepțiune «istoriografia română și problemele ei actuale», am crezut mai întâiu că, pentru o societate de învățați, al cărei scop principal a fost dela început studiul limbei și al istoriei naționale, nu puteam găsi un subiect mai interesant decât acesta, interesant și pentru noi cei ce căutăm să ducem mai departe știința istorică, interesant și pentru cei ce urmăresc cu dragoste silințele noastre, menite să dea o directivă sănătoasă spiritului public; în al doilea rând, subiectul ce voiesc să-l tratez înaintea Domniilor voastre îmi va da ocazia să arunc o privire retrospectivă asupra activității rodnice ce a dezvoltat Academia Română pe terenul istoriei naționale încă dela înființarea ei ca «Societate Academică» în 1867, dar mai ales dela stabilirea actualei organizațiuni în 1879. Reamintindu-ne progresele istoriografiei române din acest ultim pătrar de secol, vom fi îndemnați a ne arunca privirile spre viitor și a ne întrebă: în ce direcție trebuie îndreptate puterile noastre de aci înainte, ca «cultura istoriei naționale» să prospereze și să fructifice întreaga cultură românească. Căci nu trebuie să perdem din vedere nici un singur moment faptul că, oricât de importante ar fi pentru viața intelectuală modernă științele exacte și numeroasele lor aplicațiuni, pentru un popor mic, deșteptat de curând la viața națională și amenințat din multe părți în dezvoltarea

lui, crearea unei culturi proprii trebuie să fie întâia și ultima țintă a educației lui. O educație temeinică națională, o încredere ne-strămutată în puterea de viață și în trăinicia neamului nostru, nu le putem câștiga însă fără cunoașterea aprofundată a trecutului, fără conștiința clară a primejdiilor ce am întâmpinat și a faptelor mari ce am săvârșit. Aceste fapte ne sunt păstrate, ca cel mai scump patrimoniu al trecutului, în monumentele istoriografiei, care pentru noi sunt un titlu de glorie și de mândrie, tot așa ca și faptele povestite în ele.

I.

Istoriografia română se poate împărți în trei perioade mari, ce se întrețes una în alta: perioada *analiztilor*, a *cronicarilor* și a *istoricilor*; cea dintâiu cuprinde sec. XV—XVI, a doua cuprinde sec. XVII—XVIII, iar a treia începe cu acest din urmă secol și ajunge la o înflorire însemnată în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Ca la toate popoarele vechi și nouă, dela Herodot și până în sec. XVIII, istoriografia narativă a început și la noi cu *analistica*. Meritul de a fi pus bazele ei îl au niște modești călugări din mănăstirile Moldovei, nu mult după înființarea acestui stat, care în sec. XV și XVI, în urma domniilor lui Alexandru cel Bun și Ștefan cel Mare, se distingea între celelalte țeri locuite de Români printr'o înaltă cultură literară. Eră o cultură de origine străină ce ne venise de peste Dunăre, dela două popoare slave cu care împrejurările istoriei răsăritene ne siliseră să împărtășim aceeaș soarte, fiindcă aveam aceeaș credință, pe atunci unicul factor ce putea cimentă legături intime între popoarele învecinate. Dacă însă analele mănăstirilor dela Bistrița, Putna, Pobrata, Slatina și altele sunt scrise în limba pe care o întrebuițase înaintea noastră Bulgarii și după chipul cum se redactase și se redactau încă în sec. XV și XVI analele sârbești, ale noastre au o superioritate incontestabilă asupra modelelor lor. Admirabila simplitate a stilului, amplitudinea și desăvârșita obiectivitate a narațiunii pun analele noastre la acelaș nivel cu cele mai bune produse similare din apusul Europei. Deși în mănăstiri se însemnau de obicei faptele ctitorilor, înfrângerile și biruințele ace-

stora sunt povestite cu aceeaș dragoste de adevăr, atribuindu-se cele dintâiu greșelilor și păcatelor; cele din urmă gândurilor bune și pioase ale făptuitorilor. Elementul personal lipsește cu totul în aceste însemnări de fapte contemporane, ceea ce le face să rămână pentru totdeauna cele mai prețioase izvoare pentru istoria politică a principatelor.

Din nefericire, aceste anale nu ni s'au păstrat în versiunea lor originală decât pentru Moldova; avem însă indicii sigure că ele au existat și în Țara Românească, ce e drept, sub o formă mai săracă decât în Moldova și din timpuri mai nouă. Cu toate că mănăstirile Țerii Românești sunt mai vechi decât ale Moldovei, în nici una din ele nu ni s'au transmis faptele lui Mircea cel Bătrân, ale lui Vlad Dracul sau Vlad Țepeș. Târziu numai, cariera răsboinică a lui Mihai Viteazul a deșteptat într'un călugăr dorul de a o veșnici prin câteva notițe analistice destul de precize, anexate la niște anale sârbești ce ni s'au păstrat în traducerea latină a lui Pejachevich și care conțin știri din istoria principatelor până la 1618. Cronica lui Moxa dela 1620—o prescurtare în românește după traducerea bulgărească a cronicii lui Manasses, cu un adaos de anale sârbești — se mulțamește a reproduce din istoria țărilor române numai știrile ce se aflau în aceste din urmă anale, completându-le cu data înființării Moldovei, ce nu se află în ele. Curiozitatea istorică a acestui călugăr învățat nu trecea peste strâmtul orizont al intereselor pur religioase de care eră însuflețit hronograful bizantin; după compilația lui, ne putem închipui ce fel de analistică a putut să existe în Țara Românească înainte de Mihai Viteazul, a cărui strălucită domnie a provocat prima cronică în limba română, cea a lui Teodosie Rudeanul.

Cu o jumătate de secol mai veche decât aceasta, este întâia *cronică* moldovenească în limba bulgară, a episcopului de Roman Macarie. Scrisă la 1542 din poruncă unui domn neastâmpărat, doritor de fapte mari și de glorie, a lui Petru Rareș, cronică lui Macarie, ca și a continuatorului său Eftimie, egumenul dela Neamț care scria pe la 1554—55 din porunca lui Alexandru Lăpușeanu, cad încă în epoca de predominare exclusivă a limbei bulgare și a litera-

turei bizantino-slave. Aceste două producțiuni ale istoriografiei moldovenești din sec. XVI sunt cele mai caracteristice expresiuni ale bizantinizmului în literatura noastră profană. Tonul lor encomiastic, stilul lor obscur și peste măsură de înflorit, imitat în totul după al Bizantinului Manasses din sec. XII, contrastează în mod neplăcut cu simplitatea analiștilor de dinaintea lor și cu naturaleta și claritatea cronicarilor ce au scris în românește după dâșșii. Constatarea acestui fapt ne arată ea singură ce influență binefăcătoare au trebuit să aibă asupra culturii moldovenești relațiile cu Polonia, popor cu civilizație apuseană și cu o literatură istorică bogată, pătrunsă de spiritul renașterii și al humanizmului.

Primele semne ale acestui nou curent se văd în cronica lui Grigorie Ureche, care pe la 1646—47, după ce fusese mare vornic și se apropiă de sfârșitul vieții, se puse să scrie, din propriul său îndemn, «ca să nu se înece anii cei trecuți», istoria țerii sale dela întemeerea ei și până la sfârșitul sec. XVI; el ne-a păstrat, într'o limbă românească plină de miez, întreaga analistică dinainte de dânsul. E întâiul cronicar moldovean care are conștiință de originea comună a celor două țeri surori.

Această conștiință, cam vagă la Ureche, ajunge la deplină claritate și se afirmă cu mândrie la continuatorul său Miron Costin, atât în cronica sa românească (c. 1675), cât și în cele două opere polone, una în versuri și dedicată regelui Sobieski, alta în proză și adresată prietenului său Lubomirski (1684). Miron logofătul jucase un rol politic însemnat; el avusese ocazie să cunoască, în diferite misiuni și expediții, toate țerile locuite de Români; el știa că Muntenii, Ardelenii, Maramurașenii și Cuțovlahii sunt de acelaș neam cu Moldovenii și spunea cu durere că toți au avut «aceeaș soartă și aceleași suferințe». Deși partizan al politicii polone, ca unul ce-și făcuse educația la Bar, el caută să fie nepărtinitor în povestirea sa, pe care o duce până la 1661 și care e totdeauna vie și interesantă.

Fiul său Nicolae, și el cu educație polonă, n'a avut nici talentul nici originalitatea tatălui; însărcinat de Nicolae Mavrocordat să alcătuească o mare compilație din cronicile anterioare, el s'a achitat

fără dibăcie de această sarcină; povestind faptele stăpânului cum i-a plăcut acestuia, iar cele anterioare într'un ton sarbăd și pedant.

Seria marilor cronicari moldoveni o încheie Neculce, om cu multă experiență în afacerile țerii și părtaș la fapte însemnate din istoria ei, cum a fost războiul lui Petru cel Mare cu Turcii, al cărui tragic sfârșit l-a silit să pibegească câțiva ani afară din țara, pe care o iubiă cu tot focul inimei sale patriotice. Retras la bătrânețe la moșia sa, el a scris istoria Moldovei până la 1741, după izvoarele anterioare, după tradiția orală și din amintirile sale personale, care-s cele mai prețioase,—fără erudiție, dar cu mult bun simț și într'un stil plin de vioiciune și de duioșie. Am zis că Neculce e cel din urmă mare cronicar al Moldovei, deoarece contimporanul său Dimitrie Cantemir, deși prin descrierea vieții tatălui său Constantin aparține cronicarilor, trebuie numărat totuși între istorici, iar cronicarii din a doua jumătate a sec. XVIII, până pe la 1774, ne interesează mai mult ca izvoare istorice pentru timpul lor, decât ca scriitori de valoare literară.

În Țara Românească hronografia n'a avut o dezvoltare așa de întinsă ca în Moldova. După logofătul Teodosie, care a povestit faptele lui Mihai Viteazul în limba română, a cărui cronică însă nu ni s'a păstrat în original, mai însemnați sunt Stoica Ludescu, care scrie pe la 1688 istoria țării, spre a ilustra faptele Cantacuzineștilor, de a căror casă se țineă, Constantin Căpitanul Filipescu, care expune aceeaș istorie cu tendința de a apăra pe Băleni, Radu Greceanu, care scrie istoria lui Brâncoveanu până la 1713 și Radu Popescu, fostul logofăt de latinește al lui Brâncoveanu și cronicarul oficial al lui Nicolae Mavrocordat până la 1729. Pentru vremea lor, Constantin Căpitanul și Radu Popescu erau oameni foarte culti; ei știau slavonește, grecește și latinește și întrebunțau în original izvoare bizantine, neogrecești și apusene. Povestirea lor e ușoară, mișcătoare și câte odată, ca la Radu Popescu, în stilul liber al unor memorii, dar îmbibată, ca și la ceilalți, de spiritul de partid, deci nedreaptă și tendențioasă. Cel mai cult dintre cronicarii munteni, dela care nu ne-a rămas însă decât un fragment de cronică și o mică scriere statistică

asupra Țerii Românești, e Constantin Stolnicul Cantacuzino, care făcuse studii în Italia, știă bine limbile clasice, cunoștea cronicile moldovenești și aprecia importanța documentelor și a inscripțiilor. Planul ce-și propuse de a scrie o istorie completă a țerii sale, nu l-a putut însă realiza. În fragmentul ce ni s'a păstrat, el afirmă, ca și Miron Costin, unitatea neamului românesc de pretutindeni și, ceea ce este mai interesant, continuitatea lui în vechea Dacie. El ocupă un loc intermediar între cronicari și istorici, a căror perioadă o deschide scriitorul domnesc Dimitrie Cantemir.

Acesta e, de sigur, primul *istoric* al Românilor, istoric în sensul sec. XVIII, întru cât el nu se mulțamește a povesti numai faptele domnilor și ale familiilor boeresti, ci se preocupă și de soarta poporului. Cantemir nu este numai un mare învățat al timpului, ci și un spirit eminentamente științific. Istoria imperiului otoman, scrisă după izvoare turcești, și Descrierea Moldovei, amândouă redactate curând după 1714, când a fost ales membru al Academiei Prusiene, i-au creat o reputație europeană bine meritată. Valoarea celei dintâiu este astăzi cu totul redusă; Descrierea Moldovei însă, cu toate greșelile ei și cu toate contrazicerile față de celalte scrieri ale sale, va rămânea în totdeauna cel mai prețios izvor pentru cunoașterea țerii Moldovei și a organizației ei în sec. XVII și în cele precedente. Pentru noi, Descrierea Moldovei este ceea ce e Germania lui Tacit pentru începuturile istoriei germane. Dar această operă, ca și Hronicul Romano-Moldo-Vlahilor, plănuit să cuprindă istoria tuturor Românilor dela cucerirea Daciei până în timpurile autorului, dar isprăvit numai până la sec. XIII, a rămas necunoscută contimporanilor. Viața tatălui său Constantin este un capitol din continuarea Hronicului. Abia istoricii ardeleni au putut să profite de aceste scrieri. Înainte de dânsii, Cantemir proclamase principiul fundamental al școalei lor: puritatea latină a limbei române și puritatea sângelui nostru roman.

Cu totul în alte împrejurări și din alte motive decât în principate, se naște istoriografia română în Ardeal, după ce marii cronicari din Moldova și Țara Românească se stinsese odată cu viața politică in-

dependentă a acestor țeri. Românii din Ardeal și din părțile Ungurești n'au avut cronicari, căci scurtele însemnări de istorie locală ce se găsesc la dâșii, cum e cronica bisericeii Șcheilor din Brașov sau cronica mănăstirii Prislopului, nu pot fi considerate drept opere literare serioase, și afară de aceasta ele n'au fost răspândite printre ceilalți Români. La un popor fără viață politică autonomă lucrul e explicabil: Chemați însă, prin politica catolică a curții austriace, la o nouă viață bisericească, care le dădea speranțe și de îmbunătățirea vieții lor politice și sociale, ei izbutesc să-și formeze, în a doua jumătate a sec. XVIII și la începutul sec. XIX, o clasă de cărturari și învățați cari, pe lângă satisfacerea celor mai neapărate nevoi ale unui popor ce abia se deșteptă la o viață intelectuală mai intensă, trebuiau să se gândească fatal și la înălțarea conștiinței istorice a neamului, la reabilitarea lui în ochii stăpânitorilor și ai străinilor. Afirmarea originii nobile a neamului și a drepturilor lui istorice — eră doar cel mai vechiu popor din țerile coroanei ungurești — sunt ideile conducătoare ale școalei istorice ardeleno. Continuitatea elementului românesc în stânga Dunării, tăgăduită de cei ce aveau interesul să tăgăduiască și drepturile istorice ale Românilor în cuprinsul țerilor de sub coroana Habsburgilor, eră corolarul la care trebuiau să ajungă tendințele patriotice ale acestei școale. Slujbași ai altarului și ai patriotismului, mai mult ai acestuia decât ai aceluia, scriitorii ardeleni, între cari s'au ilustrat mai ales trei: Samuil Clain, Gheorghe Șincai și Petru Maior, nu s'au ocupat numai cu istoria bisericeii române din Ardeal, pe care au tratat-o până în cele mai mici amănunte și fără coloare de confesionalism, ci și cu istoria întregului popor român, dela Traian până în zilele lor. Pentru dâșii, istoria imperiului roman eră o parte integrantă din istoria noastră, nu numai dela Traian, «săditorul și părintele Românilor», cum îl numește Clain, ci chiar dela fundarea Romei.

Cei trei istorici ardeleni, cel dintâiu un blând și bătrânesc povestitor, al doilea un înfocat și supărăcios polemist, al treilea un cum-pătat critic, cunoșteau foarte bine istoriografia română anterioară. Cel mai erudit dintre dâșii, Șincai, care stătea în corespondență cu

învățați străini ce se ocupau de istoria noastră, ca Eder, Katona, Kóvachich, Engel, a excerptat pentru «cronica» sa, o lucrare greoaie ca formă dar onestă în fond, cele mai bogate izvoare vechi și moderne, naționale și străine, editate și inedite. Această cronică se ocupă de toți Români și pune istoria lor în legătură cu a popoarelor învecinate. Scrisă în condițiuni foarte modeste, în cursul unei vieți pline de privațiuni și de desamăgiri, ea este și astăzi un monument vrednic de admirația și recunoștința noastră. În timpul său, n'a fost întrecută decât de opera lui Engel, un învățat cu o cultură mai întinsă, cu o pregătire științifică mai sistematică și, pe deasupra, lucrând în condiții mult mai prielnice decât Șincai.

Dacă însă știința istorică a profitat și profită încă mai mult de opera conștiințioasă a lui Engel (1804), cultura națională a profitat mai mult de opera entuziastă a lui Șincai și a tovarășilor săi de luptă, în special a lui Petru Maior (Istoria pentru începutul Românilor, 1812). Aceștia au fost cei dintâi cari au repetat, pe toate tonurile, Românilor că ei trebuie să fie mândri de originea lor romană și de limba lor pur latină; că ei sunt cei mai vechi locuitori ai pământurilor pe care acum le stăpânesc alții și pe care ei nu le-au părăsit niciodată; că la venirea Ungurilor ei aveau ducate autonome; că ei au dat o dinastie Bulgarilor și o nobilime puternică Ungurilor; că ei au apărat creștinătatea împotriva Turcilor. Dâșii au fost cei dintâi cari au cerut cu stăruință lepădarea scrierii chirilice și au înlesnit prin aceasta apropierea noastră de cultura apuseană. Dâșii sunt precursorii renașterii intelectuale ce se ivește în principate cu o jumătate de secol mai târziu.

Activitatea literară a istoricilor din Ardeal a fost cu totul izolată de literatura contemporană din principate. «Prin relațiile dintre autori însă, zice d-l Iorga, prin legăturile de tot felul cu Ardealul sudic, prin trimeterea spre tipar a cărților la Buda, cum făcea pentru traducerile sale Alexandru Beldiman, prin calendare și publicațiuni periodice, se făcù strămutarea ideilor nouă în principate, înainte de coborîrea din Ardeal a celor dintâi apostoli, înainte de întemeierea primelor școli naționale în Moldova și Țara Românească». Naum Râmniceanu,

Ardelen de origine, și Zilot Românul, ultimul cronicar al Țerii Românești, sunt o dovadă despre aceasta; cel din urmă petrecuse, înainte de a scrie, multă vreme la Brașov.

Odată cu epoca de renaștere a principatelor, cam pe la jumătatea secolului trecut, începe o nouă eră în istoriografia română, aceea a publicării izvoarelor, atât a celor narative cât și a celor documentare. Aceste din urmă nu fusese întrebuințate decât în foarte rare cazuri de cronicari și de istorici; valoarea lor rămăsese aproape necunoscută. «*Arhiva românească*» a lui Mihail Kogălniceanu a dat semnalul acestei noi mișcări. El, care își făcuse educația în Berlin, unde spiritul istoric pătrunsese în toate manifestările activității literare și științifice, încercase încă foarte de tânăr, la 1837, să expună istoria Românilor în «*Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques transdanubiens*», ținându-se de cel mai bun izvor ce putea să aibă la îndemână, de Engel, a cărui operă rămăsese necunoscută în principate. În cuvântul de introducere al Arhivei românești, înființată la 1841, Kogălniceanu arată că încrederea într'un viitor mai bun n'o poate câștiga un popor prin nimic mai ușor decât prin studiul trecutului său, că viața națională literară și artistică nu e posibilă fără o istorie națională. «Să ne ținem mai ales de cele trecute», zicea el, «să ne ținem de obiceiurile strămoșești, să ne ținem de limba, de istoria noastră; — istoria românească mai ales să ne fie cartea de căpitanie». În acelaș timp recunoștea Kogălniceanu importanța publicării cronicelor Valahiei și Moldovei și a documentelor, care ar trebui culese din arhivele naționale și străine. Desideratul întâiu l-a împlinit el însuș tipărind la Iași, între 1845—52, cele trei volume de *Letopisețe ale Moldovei*, cartea fundamentală de atunci încoace pentru istoria acestei țeri. În aceeaș vreme (1845—47) eșia la București prima revistă istorică a Românilor, «*Magazinul istoric pentru Dacia*», în care se publicau letopisețele Țerii Românești. Bălcescu, care eră sufletul acestei întreprinderi și care cu doi ani mai nainte tipărise prima parte a studiului său despre «Puterea armată și arta militară la Români», a dat Magazinului un program științific care se

rezuma în cuvintele că istoria română trebuie «să ne arate pe poporul român cu instituțiile, ideile, sentimentele și obiceiurile lui în deosebite veacuri»; clădirea ei trebuie să fie întemeiată pe «izvoare originale». Pentru istoria armatei — un studiu ce a rămas neîntrecut și până astăzi — el utilizase documente inedite din arhiva statului, care fusese întemeiată pe vremea Regulamentului organic din vechea arhivă a mitropoliei. Colaboratorul său Laurian, stăpânit cu totul de exagerările școalei ardelenne, se ocupă mai mult cu inscripțiile romane din Dacia; latinismul îl fermecase într'atâta, încât din cele trei volume de istoria Românilor eșite la 1853 două conțineau istoria Romei și a Bizanțului și numai al treilea se ocupa cu istoria propriu zis română.

Mai bine înarmat cu metoda științifică modernă decât Laurian și Bălcescu, deși mai puțin talentat decât acest din urmă, A. Papiu Ilarian, care făcuse studii de drept și de istorie la Viena și la Berlin, care adunase din arhivele de stat ale acestor două orașe și din arhiva conților Działyński din Kórnik documente referitoare la istoria lui Petru Rareș și a lui Mihai Viteazul și care avuse fericirea să intre în legături de aproape cu istoricul imperiului otoman Zinkeisen, venind în Țara Românească, înființă la 1862 „*Tezaurul de monumente istorice pentru România*“, din care au eșit până la 1864 numai trei volume. Deși într'însul nu se cuprind decât izvoare narrative și reproduceri de tipărituri vechi străine, «Tezaurul» este, din punctul de vedere al metodei și al îngrijirii cu care a fost tipărit, cea dintâiu publicație românească de izvoare la nivelul istoriografiei apusene. Ceea ce distinge însă notițele și lucrările proprii ale lui Papiu, mici și puține la număr, este sobrietatea expunerii și iubirea sinceră a adevărului istoric.

În anul în care se încheie Tezaurul lui Papiu Ilarian începe să apară „*Arhiva istorică a României*“ a d-lui B. P. Hasdeu. D-sa aducea ceva cu totul nou în istoriografia noastră: cunoașterea izvoarelor slave, atât a celor interne cât și a celor externe, și putința de a utiliza pentru istoria română literatura acelor popoare slave cu care noi am avut un contact mai îndelungat, cum au fost Bulga-

rii, Polonii și Rușii. Superioritatea aceasta imensă față de predecesorii săi a arătat-o d-l Hasdeu în prima sa monografie mai importantă și în acelaș timp în prima monografie istorică română bazată pe un studiu întins al izvoarelor, în «Ioan Vodă cel Cumplit» (1865), operă dealtmintrelea cu tendințe prea pronunțate.

Acte interne românești în limba slavă (hrisoave și porunci domnești) publicase cu vre-o douăzeci de ani înaintea d-lui Hasdeu Venelin (1840), un spirit înrudit prin educație și tendințe cu al d-sale, un luptător al renașterii vecinilor noștri dela sudul Dunării, care vrând să scoată la lumină niște monumente istorice în limba bulgară, ne-a deschis întâiu de toate nouă ochii asupra unei comori de izvoare ce rămăsese până la dânsul ascunsă. Acte interne publicase și Codrescu în «Uricariul», care apărea intermitent dela 1852 la Iași, și Wickenhauser, care în 1862 tipărise la Viena colecția de documente a mănăstirii Moldovița. Pe când însă Venelin, un autodidact și un scriitor romantic, publicase actele din arhiva mitropoliei de București fără stricta fidelitate diplomatică, pe când Codrescu, un amator incult, le tipăriă fără nici o alegere și fără discernământ critic, iar Wickenhauser le dădea numai în traduceri nemțești prea libere, d-l Hasdeu ne-a dat în primul și al doilea volum al «Arhivei» o culegere aleasă din documentele cele mai însemnate ce le găsisese în arhivele statului și în publicațiuni străine: aci fiecare bucată își are importanța sa deosebită, fiecare text este dat în original și în traducere, cu multă exactitate și cu excelente regeste. «Arhiva» d-lui Hasdeu este o operă a cărei valoare va rămâne neștirbită.

Activitatea istorică ulterioară a d-lui Hasdeu, desfășurată în timp de aproape 40 de ani, a fost foarte bogată și roditoare în chestiuni de amănunte. În numeroasele reviste pe care le-a înființat, unele de scurtă durată, cum fusese cele patru dela Iași dintre anii 1858—59, altele mai durabile, cum au fost «Traian», «Columna lui Traian» și «Revista nouă», d-l Hasdeu a dat la lumină—scoțând totdeauna ce era mai bun din recolta sa—o sumă de documente interne și o sumă de studii, care ating cele mai variate chestiuni de istorie veche ro-

mână. Dar după apariția «Istoriei critice a Românilor» (1872, ed. 2-a 1875), în care și-a rezumat cercetările asupra epocii celei mai vechi a țărilor române—cea geto-dacică—și asupra originii principatelor, d-sa s'a depărtat tot mai mult de studiile istorice, consacându-se filologiei române, în care, după Cipariu, și-a câștigat cele mai mari merite pentru cunoașterea limbei și literaturii noastre în sec. XVI—XVII. Operile capitale în această privință sunt «Cuvintele din bătrâni» (1878—79) și «Dicționarul limbei istorice și poporane a Românilor» (1887—93). Numai la încetarea acestuia în 1898, în studiul ce eră să serve de introducere la vol. IV și a rămas o monografie independentă asupra «întemeerii statului Țării Românești (1230—1380)», d-l Hasdeu a revenit asupra ideilor din «Istoria critică», completându-le cu ce mai scrisese dela 1875 încoace și înălăturând ceea ce s'a scris de alții înainte și după această dată. «Istoria critică» e considerată de d-sa ca un punct de plecare pentru o nouă școală istorică; ea a rămas însă izolată.

Publicarea izvoarelor interne slavonești a făcut, după «Arhiva istorică» a d-lui Hasdeu, un pas înainte prin cele două monografii asupra episcopilor de Huși (1869) și Roman (1874—75) ale episcopului Melchisedec, un prelat ce și-a câștigat merite statornice și prin editarea vechilor inscripțiuni din mănăstirile și bisericile Moldovei și ale Bucovinei (1883 și 1885).

Pentru publicarea izvoarelor externe s'a deschis cea mai fecundă eră prin marea întreprindere a Academiei Române, a cărei bază a pus-o Eudoxiu Hurmuzaki prin documentele adunate într'un lung șir de ani în arhivele curții imperiale și ale ministerului de războiu din Viena. Ajunse, după moartea lui, în posesiunea statului nostru, aceste documente au început a fi publicate la 1876 în colecția numită «*Documente privitoare la istoria Românilor*», continuată de Academia Română până astăzi, când a ajuns la al 30-lea volum. În volumele II—VII a intrat întreg materialul lui Hurmuzaki, cuprinzând sec. XVI—XVIII. El a fost completat apoi cu bogățile rezultate ce le-a dat explorarea arhivelor din Roma, Veneția, Stockholm, Paris, din Galiția, din Rusia și din Polonia rusească, pre-

cum și cu documentele vechi (sec. XIII—XVI) din publicațiunile străine. Astfel colecția Hurmuzaki reprezintă astăzi cel mai bogat repertoriu de acte și documente referitoare la istoria politică a Românilor, din cele mai vechi timpuri și până la domniile regulamentare.

Activitatea Academiei nu s'a mărginit însă la aceasta. Încă dela 1869, Societatea Academică hotărîse publicarea *Operele lui Dimitrie Cantemir*, al căror prim volum îl constituie «*Descriptio Moldaviae*», editată în textul original latin la 1872 de Papiu Ilarian și al căror ultim volum, *Hronicul Romano-Moldo-Vlahilor*, în traducerea română a autorului, a apărut la 1902 sub îngrijirea d-lui Gr. G. Tocilescu. Răposatul V. A. Ureche a făcut ediția *Operele lui Miron Costin* și a publicat, după condicele domnești din arhivele statului, o mulțime de acte privitoare la istoria sec. XVIII și XIX, mai ales la epoca dela 1774—1821, din care își făcuse o specialitate în ultimii ani a vieții sale. Tot sub auspiciile Academiei a fost continuată marea colecție de «*Acte și documente relative la istoria renașterii României*», începută la 1885 de d-l D. Sturdza și ajunsă astăzi la al nouălea volum; al zecelea va cuprinde repertoriul și indicile documentelor.

Eră de așteptat ca, după publicarea atâtor izvoare nouă care schimbau în mare parte rezultatele câștigate până la 1876 și după adunarea unor materiale așa de bogate ca cele ce se găsesc în colecțiile de documente, corespondențe, manuscrise, monete și cărți vechi ale Academiei, să se încerce o nouă expunere a întregii istorii române. Documentele interne ce văzuse lumina zilei îndemneau și la studii de istorie culturală, pe care n'o atinsese din scriitorii anteriori decât Dimitrie Cantemir în *Descrierea Moldovei* și Bălcescu în *Puterea armată*.

Această expunere a încercat-o d-l A. D. Xenopol în cele șase volume ale «*Istoriei Românilor din Dacia Traiană*» (1888—93), completate la 1902 cu «*Istoria lui Cuza-Vodă*» în două volume. Deși mai puțin pregătit decât d-l Hasdeu prin științele ajutătoare ale istoriei române, necunoscând mai ales nici una din limbile slave, indispensabile pentru studiul independent al începuturilor poporului român și al istoriei interne a principatelor în sec. XIV—XVII, d-l Xenopol

a depus totuși în opera sa, începută cu mult curaj și continuată cu multă stăruință, o muncă însemnată. Multe din generalizările ei, bazate numai pe materialele publicate, s'au arătat însă în urmă premature.

Pentru epoca cea mai veche, până la consolidarea principatelor în sec. XIV, ele au fost înlocuite cu studiile temeinice ale d-lui D. Onciul, care s'a afirmat întâiaș dată la 1885 printr'o critică judicioasă și foarte amănunțită a «Teoriei lui Roesler» și care, neînțetând de a se ocupa de atunci încoace cu deosebită predilecție de începuturile poporului român și ale principatelor, și-a expus ideile sale în mai multe studii, mici ca întindere dar cuprinzătoare ca fond, pe care le-a rezumat în «Originile principatelor române» la 1899 și în «Românii în Dacia Traiană până la întemeierea principatelor (Chestiunea română)» la 1902.

Studiile din care d-l Onciul și-a făcut o specialitate principală sunt cele mai ingrate. Originile poporului nostru, asupra căruia știrile istorice mai precize încep abia cu sec. XIII, sunt învăluite într'un adânc întuneric. Cât timp nu se vor descoperi izvoare nouă — nădejdea noastră în această privință e foarte redusă — problema nu va face nici un progres simțitor, oricât de mult s'ar reveni asupra argumentelor scoase la iveală de cei ce s'au ocupat cu așa zisa «chestiune română». Până acum, la încercările de rezolvare a ei, argumentele logice au avut preponderanță asupra mărturiilor istorice. Pentru noi, ca și pentru istoricii străini cari s'au apropiat de această chestiune fără idei preconceptione și fără scopuri politice ascunse, continuitatea elementului român la stânga Dunării este un adevăr dela sine înțeles. Poporul român apare în cele dintâi mărturii ale istoriei ca un popor așezat din vechime și eminento agricol, deși păstoritul eră, pe lângă cultura pământului, a doua ocupație favorită a lui. La un popor puțin numeros și așezat în locuri, în fața cărora se deschideau întinsele, mănoasele și neocupatele câmpii ale șesului dunărean, această fază a dezvoltării sale economice eră fatală, în urma curățirii acestor locuri de barbarii asiatici. Studiul limbei, al toponimiei și al așezămintelor vechi ne arată, fără cea mai mică umbră de îndoeală, că în țerile dela nordul Dunării

populația romanică a trăit neîntrerupt alături de Sloveni, din sec. VI—XII. E de nădăduit că din aprofundarea epocelor cunoscute ale istoriei noastre vor eși mai de grabă oarecari lumini asupra epocii obscure, decât din interpretarea mai mult sau mai puțin capricioasă a celor câteva pasaje din scriitorii bizantini, sau din repetarea aceluiași argumente pro și contra, scoase din studiul limbei sau al izvoarelor dubioase anterioare secolului XIII.

În această direcție a lucrat cel mai fecund istoric al nostru de astăzi, d-l N. Iorga. Dela 1895 încoace, d-sa a dezvoltat o extraordinară activitate. Bun cunoscător al limbilor clasice și al celei neogrecești, stăpân pe toate limbile culte din apusul Europei și pe celelalte mijloace de investigare istorică, d-sa a explorat în curs de zece ani o mare parte din arhivele europene și a descoperit o sumă de izvoare nouă asupra istoriei române din sec. XIV—XIX; unite cu documentele interne adunate din arhive, din biblioteci și foarte multe dela particulari, aceste izvoare au intrat în cele trei volume de «Acte și fragmente», în volumele X, XI și XII din colecția Hurmuzaki, în cele șase volume ale Documentelor Cantacuzinilor și ale familiei Callimachi și în marea colecțiune de «Studii și documente», care în curând va ajunge la al zecelea volum. Ceea ce distinge edițiunile de izvoare ale d-lui Iorga față de cele anterioare, sunt notele bogate ce le însoțesc, atât de bogate încât adeseori ele devin niște adevărate monografii. Paralel cu aceste colecțiuni de izvoare, d-sa a studiat, fie în introducerile lor, fie în monografiile separate, epoce întregi din istoria română; sunt puține care să nu fi primit însemnate lămuriri prin cercetările sale. Un merit și-a câștigat d-sa și prin editarea câtorva cronici sau fragmente de cronici muntenesti, în haosul cărora ne-a dat cea dintâiu orientare sigură prin mai multe studii și prin capitolele respective din «Istoria literaturii române în sec. XVIII», unde istoriografia acestui secol și cea anterioară e tratată complet și cu bogate amănunte. Activitatea de până acum a d-lui Iorga ne îndreptățește să așteptăm dela dânsul o nouă sinteză asupra istoriei române, care să rezume de astă dată toate rezultatele istoriografiei noastre până la începutul sec. XX.

~~28157/67~~

= C 20-058743 =

II.

Domnilor colegi,

În istoriografie, ca în toate celelalte științe, fiecare epocă e supusă curentelor de idei contemporane. Astfel la noi, faza cea mai veche a ei, reprezentată în Moldova prin analele mănăstirești, în Țara Românească prin compilația lui Moxa, o putem numi faza *religioasă*: din istoria universală îi interesă pe Români în sec. XV și XVI, mai mult decât ori ce, certele religioase din Bizanț, iar izbânzile sau pierderile lor politice erau atribuite atotputerniciei lui Dumnezeu, care răsplătiă sau pedepsiă pe popor după faptele bune sau rele ale acelor, cărora eră încredințată soarta lui pământească. Trecând din mânilor călugărilor în ale boerilor sau în ale istoriografilor oficiali, istoriografia devine *politică*: interesul ei se concentrează în prima linie asupra întâmplărilor războinice și diplomatice, asupra schimbărilor ce se operau în stăpânirea țărilor, asupra luptelor de partide dintre boeri, singura clasă politică a țărilor noastre până la renașterea din secolul trecut. Această fază a istoriografiei noastre am putea-o numi și *provincială*, întru cât cronicarii în marea majoritate a cazurilor se ocupă fiecare numai de țara în care scriă. Când istoricii încep a se ocupa de soarta întregului popor român, când atenția lor începe a fi îndreptată nu numai asupra domnilor și boerilor, ci și asupra substratului pe care se bază edificiul politic al principatelor, istoriografia trece în faza *națională*. Astăzi ea tinde a deveni din ce în ce mai mult *sociologică*, fără să înceteze de a fi națională.

Ca să înțelegem și să explicăm cât mai bine trecutul unui popor — și acesta trebuie să fie scopul de căpetenie al orișicărei istoriografii moderne — nu este destul să cunoaștem schimbările superficiale ale domniilor, îngustarea sau mărirea granițelor politice, introducerea sau dispariția influențelor străine, care la noi, în mod cu totul greșit, au fost luate drept criteriu de clasificare a epocelor istorice, — nu este destul să cunoaștem șirul cronologic al evenimentelor sau șirul genealogic al dinastiilor, care nu poate fi nici el un criteriu

natural de împărțire în perioade. Evoluția istorică a unui popor poate fi înțeleasă numai prin factorii interni ce au provocat-o, deci prin studiul claselor sociale ce l-au constituit și al ideilor ce au stăpânit acțiunea lor.

Dacă aceasta este adevărat pentru celelalte popoare ale Europei, e cu atât mai adevărat pentru noi Români, a căror istorie nu se caracterizează atât prin mari schimbări politice, provocate de personalități istorice marcante, cât printr'o lentă evoluare a instituțiilor primitive. În niște state cu populație pur țărănească și cu o viață orășenească foarte restrânsă, se produce cu greu ceva însemnat pe terenul intelectual și instituțiile se schimbă foarte încet și pe nesimțite. Deaceia singura transformare radicală a vieții noastre politice și sociale s'a întâmplat abia în secolul trecut, prin adoptarea formelor constituționale ale statelor apusene, și e probabil că această transformare, cu tot progresul spiritului public în sensul ideilor liberale, nu s'ar fi putut face așa de repede, dacă situația politică internațională n'ar fi exercitat o influență puternică în favorul ei. Transformări de felul acesteia în istoria sec. XIV—XIX nu se cunosc.

Istoria noastră veche nu cunoaște nici individualități mari, cari să fi imprimat unei epoce sau unui secol anumite caractere. Vom fi, de sigur, totdeauna mândri de niște domni ca Mircea cel Bătrân sau Ștefan cel Mare, cari pentru noi incorporează ideea luptei pentru neam și a războiului sfânt contra păgânătății, dar nota personală a acestor eroi ai trecutului reese prea nelămurită din faptele ce știm că le-au săvârșit. Ea poate fi reconstruită mai ușor pentru un Petru Rareș sau un Mihai Viteazul, a căror viață e bogată în momente dramatice; dar domni de felul acestora au fost puțini. Deaceia, studiul istoriei române, făcut din punctul de vedere al personalităților istorice, e un câmp de cercetări ingrate.

Cu mult mai mare e satisfacția ce istoricul de azi găsește în studiul organizațiunii sociale, sau pentru a întrebuiță un termen mai cuprinzător, al *culturii române*, nu numai fiindcă datele sunt aci mai pozitive — ele provin în primul rând din izvoare istorice directe și

obiective,—dar și fiindcă aceasta e partea cea mai puțin cunoscută din istoria noastră.

A studii populația țărilor române din punctul de vedere etnografic și statistic, spre a ne putea da seamă de elementele constitutive ale naționalității noastre și a înțelege firea și pornirile ei; a studii originea și organizarea satelor: modul lor de colonizare, de împărțire a pământurilor și de cultura acestora; a studii gruparea lor în unități administrative mai mari, în cneziate, județe, ținuturi, și a defini atribuțiunile celor ce se aflau în fruntea acestor unități: ale cnejilor, judeților, staroștilor, pârcalabilor, ispravnicilor; a studii originea și organizarea orașelor din punctul de vedere al populațiunii, al teritoriului și al administrațiunii lor, spre a putea distinge ce este împrumutat și ce este indigen în evoluția lor; a studii sistemul de apărare al țărilor prin cetăți și prin organizarea lor militară; a studii originea și transformățiunile mării proprietăți teritoriale sau a nobilimii, care au determinat în parte și dezvoltarea politică a principatelor; a studii natura puterii domnești și urmările ce au decurs din aceasta pentru politica externă și internă; a studii condițiile economice ale diferitelor clase sociale și raporturile ce s'au stabilit între ele în cursul secolelor, pe baza acestor condiții; a studii formele dreptului vechiu sau obiceiul pământului, în ale cărui minunate creațiuni se repercutează și idei moștenite dela Romani și instituții de-ale Europei medievale și obiceiuri de-ale popoarelor slave din prejur; a studii dezvoltarea artelor și a literaturii și a căută să distingem ce este străin și ce este creațiune proprie în aceste trebuințe sentimentale și ocupații intelectuale ale strămoșilor noștri, a căută, cu alte cuvinte, să pătrundem în sufletul lor, care se zugrăvește și prin felul de receptivitate a formelor străine și prin produsele creațiunii proprii;—a studii toate aceste și alte manifestări ale spiritului românesc din trecut, este, credem, cu mult mai interesant decât cunoașterea războaielor, a intrigilor de curte, a rivalităților de partide, a intervențiilor străine, de care sunt prea pline expunerile de până acum ale istoriei române.

Se înțelege că aceste două serii de cercetări, ale istoriei externe și a celei interne, nu se exclud una pe alta; istoriografia română trebuie să caute a stabili și de aci înainte, cu cât mai multă precizie, datele și șirul evenimentelor politice, și pentru timpurile mai vechi este încă mult de făcut în această privință. O sumă de date din istoria noastră veche sunt încă nesigure și o sumă de materiale din arhivele străine sunt încă neexplorate. Dar nu în această direcție trebuie îndreptată cu deosebire activitatea istorică a generațiunii actuale și a celei viitoare, ci spre studiul culturii române.

Valoarea istorică a poporului nostru, în concertul celorlalte popoare europene, va fi măsurată după *originalitatea*, mai mare sau mai mică, a *culturii sale din trecut*, căci cea actuală, de importanță străină, n'a avut încă vremea să devie originală. Dacă aceea ne-a fost tăgăduită de știința istorică străină, cauza este că ea n'a fost studiată în destul nici de noi. Ba tocmai partea cea mai originală a ei, aceea unde contopirea elementelor primordiale romane cu cele slave suprapuse a dat rezultate nouă, unice în felul lor în istoria universală, a fost contestată până mai deunăzi de chiar istoricii noștri naționali. Și cu toate acestea, pentru omul nepreocupat de prejudeții, influența elementului slav la formarea naționalității noastre este așa de evidentă, încât putem zice, fără exagerare, că nici nu poate fi vorba de popor român înainte de absorbirea elementelor slave de către populația băștinașe romană în cursul sec. VI—X.

Dar, pentru ca cercetările de istoria culturii române să poată da rezultate trainice, se impune, înainte de toate, o publicare întinsă a *documentelor interne*. Între popoarele din orientul ortodox al Europei, noi Românii am avut norocul de a ne fi păstrat cele mai bogate mărturii documentare ale trecutului. Pe când vecinii noștri din sud, Bulgarii, nu pot arăta astăzi nici zece diplome de-ale țarilor lor, iar Sârbii, abstracție făcând de Raguza, își numără documentele regilor sau principilor cu câteva zecimi, noi avem, începând cu sec. XIV, mii de diplome domnești și nenumărate acte private. E adevărat că cele din sec. XIV și XV sunt relativ puține; din sec. XVI încoace avem însă atât de multe, încât se pot urmări în ele toate

manifestațiile vieții interne românești, căci ceea ce eră în sec. XVI eră și în secolele imediat anterioare.

Colecțiile de până acum sunt însă cu totul nesuficiente, și din punctul de vedere al cantității materialului și din punctul de vedere al modului cum au fost editate. Documentele împrăștiate prin reviste și alte publicațiuni trebuiesc adunate la un loc, textele lor trebuiesc colacionate din nou cu originalele, datele lor trebuiesc controlate cu noile rezultate ale studiilor cronologice, și mai presus de toate, ele trebuiesc completate cu numeroasele documente inedite ce zac în arhivele statului, în biblioteca Academiei și în colecțiile particulare. La editarea lor trebuie să se aplice metodele severe de critică ce s'au introdus în diplomația apuseană de pe la 1870 încoace, prin lucrările monumentale ale lui Sickel, Ficker, Delisle și alții și prin edițiile elevilor școlii «des chartes» din Paris, ale Academiilor din Berlin și München, ale Institutului de istorie austriacă din Viena. O astfel de ediție va pune niște baze solide și științelor ajutoare ale istoriei, care până acum au fost prea nesocotite la noi: *diplomatica*, *paleografia* și *sigilografia*. Pentru timpurile mai vechi, mai ales pentru sec. XIV—XV, studiul critic al particularităților interne și externe ale documentelor poate să clarifice multe chestiuni, nu numai de cronologie ci și de istoria așezămintelor vechi. O lucrare așa de mare — pentru care nu ne lipsese forțele și pentru care universitățile noastre pregătesc tot mai mulți tineri destoinici — nu poate fi făcută decât cu sprijinul statului și sub auspiciile Academiei; ea va fi, alături de colecția Hurmuzaki, al doilea titlu de glorie al acestei instituții.

Spre a învederă, pentru cei mai străini de această specialitate, însemnătatea documentelor interne pentru istoria constituțională, administrativă, economică și a dreptului vechiu, ar trebui să citez mai multe exemple, din care să se vadă cum izvoarele inedite lămuresc chestiunile considerate încă obscure sau nepuse în adevărata lor lumină. Dintr'o monografie asupra cneșilor români, pe care am avut onoarea a o ceti acum doi ani înaintea d-v., ați văzut cum străvechea instituție a cneziatului, pe care o cunoșteam numai din izvoa-

rele ungurești și din prea puține izvoare moldovenești, se poate urmări în toate fazele ei și pe teritoriul Țerii Românești, unde ea nu eră mai de loc cunoscută. Și câte alte izvoare asupra acestei chestiuni nu vor fi stând ascunse în depozitele noastre de documente! Voiu atinge de astă dată alte două chestiuni, cărora, tot din insuficiența izvoarelor interne sau din nebăgarea lor în seamă, li s'a dat o soluție greșită.

Pornind dela un pasaj obscur al unui cronicar persan de pe la 1300, d-l Hasdeu a admis, în Istoria critică, că Românii din Oltenia erau organizați politiceste, la venirea Tătarilor prin aceste părți, sub *un ban din dinastia Basarabilor*, acel «Bazaran-bam» pe care l-ar pomeni Fazel-Ullah Rașid. Lăsând deocamdată la o parte teoria discutabilă a unei dinastii a Basarabilor, indigenă sau venită de dincolo de Dunăre înainte de sec. XIII, — când cel dintâiu Basaraba documentat apare abia la 1330 și numele nu devenise atunci un nume de dinastie, ci eră un simplu nume de persoană foarte obișnuit în părțile Țerii Românești, ale Banatului Timișan și ale Transilvaniei sudice, — tot ce știm din istoria vechiului drept constituțional al Românilor ne arată că un șef teritorial al acestora în sec. XII și la începutul sec. XIII nu putea să poarte titlul de *ban*. Bani nu găsim pe vremea aceea decât la Unguri, în Transilvania și în Timișana; la ei eră o funcțiune împrumutată dela Croați, pe cari îi cucerise la sfârșitul sec. XI și la cari ea se constată cel puțin din sec. X. Aceștia o luase, după unii, dela Avari, după alții, dela Perși. Șefii teritoriali ai Românilor se numiau cneji sau voievozi, cum se vede din diploma lui Bela IV. dela 1247, din izvoarele ulterioare și din titulatura domnilor noștri, care cuprinde numai terminii «voevod și domn». «Bani» se numesc domnii Țerii Românești în mod trecător, cât timp ei stăpânesc, ca vasali ai regilor ungurești, banatul Severinului; cel dintâiu care poartă acest titlu e Vladislav și cel din urmă e Mihail, fiul lui Mircea. Titlul de ban este dar tot atât de accesoriu ca și titlul de «herțeg» în «herțeg de Făgăraș» sau «de Amlaș și Făgăraș». Domnul, care în teorie eră ban de Severin, înființează însă, pentru părțile românești ale Severinului, funcțiunea de ban; în documente ea se găsește în-

tâiaș dată la 1390 și 1391,— e «banul de Mehedinți» de mai târziu. Abiã pe la sfârșitul sec. XV, când Severinul erã de mult în mânilor Ungurilor, și mai cu seamã la începutul sec. XVI, când el trece la Turci (1524), se ivește un «ban de Craiova», numit adeseori și «ban de Jiu». Craiova n'avusese până atunci nici o importanță, căci nu fusese nici cetate, n'avea nici organizație municipală și nu erã nici măcar un centru comercial. Importanța ei crește odată cu neamul Craioveștilor, ale cărui începuturi glorioase cad la sfârșitul sec. XV, a cărui putere se mărește însă în sec. XVI, când a dat mai mulți domni din sânul său. Un *banat al Craiovei* în sec. XIII este așa dar în contradicere cu toate izvoarele contimporane și cu logica evenimentelor ulterioare.

Încã un exemplu din istoria proprietății mari. Se știe că proprietățile cu drept de moștenire se numiau în Țara Românească «ocine» sau «moșii ohabnice», iar în Moldova «ocine» sau «urice». Înțelesul cuvântului «ocină» e bine cunoscut; ce înțeles aveau însă celelalte două cuvinte și ce cuprins juridic se ascundeã în dosul lor?

S'a crezut de mulți că «uric» se numia o proprietate, pentrucă erã dăruită sau confirmată de domn printr'un hrisov, căruia în Moldova i se ziceã și uric, de unde cuvântul «uricar» pentru cel ce îl scriã. D-l Hasdeu a explicat cuvântul ca provenind din expresia «*оу рѣкѣ* = în mâni» ce s'ar găsi în documentul lui Roman dela 30 Martie 1392, în formula «am dat slugii noastre Ivanăș viteazul, pentru dreapta lui slujbã, trei sate pe Seret, lui *în mâni*, cu tot venitul în veci». Originalul acestui document are însă forma obișnuită «*оурицѣ*» (Далъ есмы емы оурицѣ ко оуцѣмъ доходомъ оу вѣки), care într'un alt document al lui Roman dela 18 Noemvrie 1393, trecut cu vederea de d-l Hasdeu, e scrisă «*оурицѣ*». Această din urmă formă trădează și mai mult înrudirea cu prototipul unguresc örök (actual örök), cese pronunță în unele dialecte aproape örík și însemnã «moșie de veci, moșie cu drept nelimitat de moștenire, perpetuitas». Astfel un singur document nou—vor fi și altele de felul celui dela 1393—vine să elucideze o chestiune foarte importantă pentru studiul proprietății

boerești și ne dispensează de ipoteze care, oricât de ingenioase ar fi, nu pot să înlocuească faptele constatate în mod real.

Tot așa «moșie ohabnică (*ohavnică, ohamnică*)» s'a explicat ca moșie «patrimonială», moșie «de baștină» sau, după d-l Hasdeu, ca moșie «de hrană», întru cât cuvântul «ohabă» ar însemna «hrană, entretien, subsistance» și ar veni din bulgărescul «ohap-, uhap- a mușcă, a mânca». Dar din studiul atent a o sumă de pasaje din documentele vechi muntenești—în Moldova acest termen eră necunoscut—se vede că «ohabnic» aveă înțelesul de «scutit» și că prin urmare «ohaba (slav. *охрана*)» eră la noi ceea ce în apus se chemă «exemptio», «immunitas». Moșie ohabnică eră așa dar o proprietate scutită de anumite dări și slujbe domnești, în deobște de toate afară de cea militară.

Explicările acestea, scoase din textele unor documente neutilizate încă sau nevăgăte în seamă, aruncă o lumină nouă asupra donațiilor perpetue și asupra immunității, două instituții comune țărilor noastre și celor apusene, în care feudalismul eră cu mult mai vechiu.

Aș putea înmulți aceste exemple cu nenumărate cazuri din istoria dreptului vechiu sau din istoria economică și financiară; dar cei ce s'au ocupat câtuși de puțin cu acestea știu că au simțit totdeauna necesitatea de a se adresa la izvoarele inedite, spre a ajunge la concluziuni ceva mai trainice decât predecesorii lor. Nu voese să abuzez dar prea mult de atenția d-v. și trec la a doua problemă actuală a istoriografiei noastre, la publicarea *izvoarelor narrative* ale istoriei.

Pentru acestea, dela ediția întâia a letopisețelor Moldovei de Kogălniceanu, s'a lucrat prea puțin. Fixarea exactă a textelor originale și a interpolațiilor posterioare, deosebirea părților proprii autorilor de cele împrumutate din izvoarele interne anterioare și din cele străine, nu s'a făcut încă în nici o ediție critică a cronicelor moldovenești, nici chiar în a lui Picot, care în privința comentariilor istorice este excelentă (1878). Abia în timpul din urmă a încercat aceasta cu mult succes, pentru cronică muntenească a lui Constantin Căpitanul, d-l N. Iorga. Dar fără ediții de acestea, în-

trebuințarea cronicarilor poate să ducă, precum a arătat tot d-l Iorga în studiile sale asupra istoriografiei secolului al XVIII, la multe greșeli. Dacă s'ar fi întreprins mai de vreme o astfel de ediție a cronicelor, ar fi fost poate prematură; acum însă, când cea mai mare parte din manuscrisele lor sunt cunoscute și multe se află chiar în biblioteca Academiei noastre, e timpul să ne gândim la un „*corpus scriptorum*“ al istoriei noastre, lucrare ce ar reclama mulți ani de pregătire și nu s'ar putea face decât tot sub auspiciile Academiei. Ea ar trebui să cuprindă într'o primă serie toate analele și cronicile naționale din sec. XV — XVIII, și într'o a doua serie cronicile și memoriile străine care se ocupă exclusiv cu țerile noastre. Deși unele din aceste din urmă sunt tipărite în colecțiunile de izvoare ale secolului trecut, d. p. în «Tezaurul» lui Papiu Ilarian, ele ar trebui totuși retipărite, cu comentarii amănunțite, ca să poată fi accesibile unui cerc cât mai mare de cetitori. Pildă pentru întreaga lucrare am putea lua dela «*Monumenta Germaniae historica*», a căror primă serie o formează «*Scriitorii*» («*Scriptores*»), unii editați chiar «*in usum scholarum*» și mulți în traducere germană, sub titlul colectiv «*Geschichtschreiber der deutschen Vorzeit*», ca ei să poată deveni un bun comun al națiunii, nu numai al învățaților.

Ca o a treia problemă, ceva mai îndepărtată, trebuie privită pregătirea unui „*corpus inscriptionum*“ al țerilor române, atât a celor în limba slavă cât și al celor românești și neogrecești. E adevărat că multe din ele sunt cunoscute; puține sunt însă publicate cu exactitatea minuțioasă ce o cere critica de astăzi dela o asemenea lucrare și foarte puține sunt comentate cu competența trebuincioasă. Dintre izvoarele istoriei noastre acestea sunt cele mai împrăștiate și cele mai greu de adunat; importanța lor constă mai ales în precizarea datelor cronologice din istoria domnilor și a celor biografice și genealogice din istoria boerilor și a celorlalți dignitari ai țerilor. Ele dau un material interesant și pentru studiul paleografiei și al artelor decorative.

În sfârșit, pentru o altă știință ajutătoare a istoriei, pentru *numismatică*, Academia Română posedă de mult o bogată colecție,

care și-așteaptă editorul; lucrarea lui e ușurată prin studiile pregătitoare descriptive ale d-lui D. Sturdza. Acestea trebuiesc completate prin studii metrologice, a căror însemnătate pentru istoria economică e de prisos s'o mai relevez aici.

Domnilor colegi,

S'a împlinit un pătrar de secol de când Academia Română a început să publice actele externe ale istoriei noastre și rezultatele acestei întreprinderi se simt pe ficce zi în încercările recente ale historiografiei. Va trece poate un alt pătrar de secol până când desideratele exprimate aici sau măcar o parte din ele vor fi realizate și până ce un istoric, stăpân pe enorma cantitate de fapte bine constatate, dotat cu puterea de combinațiune logică a lor și de reconstituire a trecutului, având talentul de expunere obiectivă și în acelaș timp artistică, va încerca să dea din nou poporului român o istorie, în care să se oglindească tot trecutul lui în adevărata sa lumină. Se vor face, de sigur, lucrări de generalizare și până atunci și va fi bine să se facă, căci după orice perioadă mai mare de publicare a izvoarelor e natural să urmeze o încercare de sinteză. Talentele puternice sunt îndemnate prin setea lor de creațiune să caute legăturile dintre faptele istorice chiar și atunci când amănunțele lipsesc; adeseori ei le găsesc, dar tot așa de des sunt expuși la greșeli. Obiectivitatea absolută în istorie e un ideal de care tindem a ne apropia neconținut, pe care nu-l vom atinge însă nici odată pe deplin, căci din lanțul întâmplărilor istorice vor lipsi totdeauna unele verigi, pe care nici mintea cea mai prudentă nu le va putea reconstitui exact. Această convingere mă face să consider deocamdată ca problemă mai actuală a historiografiei noastre editarea diferitelor feluri de izvoare, decât expunerea istorică.

Cu aceasta nu voesc să contestez cătuși de puțin legitimitatea încercărilor de expunere. Oricând se vor face însă acestea, singura tendință a lor, ca a orișicărei lucrări științifice, trebuie să fie tendința spre adevăr. Oricum alt scop trebuie înlăturat. Tendințele gre-

șite ale secolului trecut, care își au explicarea în situația politică de atunci a poporului român și în prejudițiile școalei ardeleno, trebuiesc evitate pe viitor.

Statele române au avut, pe lângă epoce glorioase de luptă pentru existența lor și pentru apărarea creștinătății, și epoce de adâncă decădere politică și morală. Aceste păcate ale trecutului nu trebuiesc ascunse ori tăgăduite, acum după ce am avut tăria de a trece peste ele și a ne crea o poziție care ne dă posibilitatea de a le evita pe viitor. Corupția politică și administrativă din epoca fanariotă — ce-i drept, cu rădăcini mai vechi — trebuie s'o avem mereu în minte, ca să luăm îndemnul de a lupta împotriva corupției de astăzi, oricât de micșorată s'ar părea față de cea din trecut.

Dar în acelaș timp ne vom încălzi la auzul faptelor de vitejie și a cuceririlor pe terenul culturii intelectuale și artistice, de care cea mai înaltă dovadă ne-o dau însăși monumentele istoriografiei, ale cărei faze le-am schițat aci. Acei dintre noi cari se simt chemați să studieze și să povestească altora opera trecutului, au tot dreptul să fie mândri de predecesorii lor, pe care pot să-i continue astăzi în împrejurări mai prielnice. Ei găsesc, înainte de toate, un îndemn și un sprijin în Academia Română, care caută să unească silințele tuturor spre un ideal comun de cultură națională.

RASPUNSUL D-LUI D. A. STURDZA

LA

DISCOURSUL DE RECEPTIUNE AL D-LUI IOAN BOGDAN

Domnilor colegi,

Se reînnoesc cu încetul membri Academiei. Cei bătrâni, cari stau încă în picioare, privesc cu viu interes și bucurie aceste schimbări, constatând cum puteri tinere ieau firul lucrărilor și le dau un nou și puternic avânt. E și drept să ne simțim fericiți, când tineri erudiți, înarmați de râvnă, își devotează munca vieții cercetărilor științifice și ajută astfel ca întărirea și dezvoltarea neamului să fie asigurate.

Colegul nostru Bogdan, bine pregătit prin studii solide, a intrat în acest templu al științei, împins de o activitate neînteruptă și în-sufletit de dragoste pentru țelul ce urmărim, de a ridică tot mai sus nivelul nostru cultural. D-l Bogdan a atras atențiunea Academiei în 1885, sunt acum douăzeci de ani, prin studiul său asupra «Coloniei Sarmisegetuzei». De atunci Analele Academiei au publicat diferite lucrări ale sale, — precum «Cinci documente istorice slavo-române din Arhiva Curții imperiale din Viena», «Câteva manuscrise slavo-române din Biblioteca Imperială dela Viena», «Diploma Bârlădeană din 1134 și Principatul Bârladului», «Originea voevodatului la Români», «Despre Cnejii Români», «Un hrisov al lui Mircea cel Bătrân din 10 Iunie 1415», — Aceste lucrări au fost completate prin studii slavone: «Însemnătatea studiilor slave pentru Români», «Ein Beitrag zur bulgarischen und serbischen Ge-

schichtschreibung», «Românii și Bulgarii în raporturile lor culturale și politice». Lor au urmat publicări însemnate, ca: «Vechile cronicе moldovenești până la Ureche», «Cronice inedite atin-gătoare de istoria Românilor, cu traduceri și adnotațiuni», precum și «Documente privitoare la relațiile Țerii Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească». Această din urmă publicațiune constituе, mai ales în a doua a sa edițiune, o lucrare din cele mai bine alcătuite. În mod natural se leagă de aceste scrieri — «Vlad Țepeș și nara-țiunile germane și rusești asupra lui», «Luptele Românilor cu Turcii până la Mihai Viteazul» și «Cultura veche română».

Acest bun început a introdus în 1892 pe d-l Bogdan în Academia noastră ca membru corespondent în Secțiunea istorică, în facultatea de litere din București ca profesor de limba paleoslavă și ca director al Seminariului de limbile slavice. În 1903 domnul Bogdan a fost ales membru al Academiei în Secțiunea istorică. La 1900 d-sa a luat di-recțiunea «Convorbirilor literare», care intrau în al treizeci și patrulea an al existenței lor.

Cu aceste antecedente, având la dispozițiune un material care crește neconținut, încurajat de o instituțiune unde predomină munca știin-țifică, rostul unei vieți bogate și rodnice ușor se află și ușor se urmărește.

Țelul științelor este de a descoperi adevărul în diferitele lor di-recțiuni, contribuind astfel ca omenirea să înainteze cu mai mare siguranță și cu mai mare iușeală.

Istoria ocupă între științe un loc important, făcându-ne cunoscute fundamentele pe care e așezat traiul societăților și luminând calea care duce spre o temeinică înălțare.

Dacă istoria universală desfășură dinaintea noastră mersul ome-nirii, istoria specială a popoarelor și a statelor ne arată pozițiunea ce fiecare popor și stat ocupă în dezvoltarea generală a lumii.

Istoria națională se compune din multe și amănunte cercetări; dar ea nu este completă decât atunci când le reunește pe toate într'un singur mănunchiu, caracterizând diferitele epoce, legate și comparate cu activitatea generală a națiunilor. Această măsurătoare, trasă cu

atențiune, cu simț de adevăr și cu iubire de omenire, formează dreptarul înaintării sau retrogradării.

E necesar de a ținea seamă de petrele fundamentale, pe care se ridică clădirea socială a unui popor, spre a-i înțelege viața și a trage concluziuni. Cunoștința trecutului ne conduce a pricepe actualitatea; însă numai prin cunoștința prezentului putem intra în judecata trecutului și numai atunci lucrările noastre istorice pot fi luminate de o lumină clară și vie.

Desvoltarea neamului românesc prezintă în cursul ei două fapte mari care ne leagă într'un mod neîndoios de momente însemnate din istoria omenirii: fundarea provinciei romane a Daciei de Împăratul Traian și fundarea Regatului României de Regele Carol. Între aceste două evenimente zac luptele eroice, pe care le-au susținut Românii, numai pentru ca corabia lor să nu fie zdrobită de valurile furtunoase ce o încunjurau și o amenințau cu peirea.

Fundarea provinciei Daciei, cea mai depărtată de Roma din toate provinciile europene, eră o necesitate de prima ordine pentru siguranța imperiului despre răsărit. Începând cu Iuliu Cesar, mai mulți împărați au înaintat spre țara Dacilor, tăind în stâncile de pe malul drept al Dunării calea măreață, legată de Traian prin podul dela Severin de malul stâng al fluviului. Peste acest pod a dus Traian legiunile lui, unind temeinic noua provincie de părțile mai vechi ale împărăției sale. Dacii avusese legături culturale cu Elinii; dar, romanizați cu desăvârșire, ei au fost trași în puternica organizare politică a Romanilor, care a cuprins lumea multe secole, atât în timpul atotputernicei Romei cât și după căderea ei, și-și exercită încă și în timpurile noastre influența sa. De-abiă acum s'au ivit semne că în statele moderne organizarea vieții economice ca și legislația popoarelor se înalță în direcțiuni diferite și superioare acelor din timpurile strămoșilor noștri, fără însă a perde de sub picioare fundamentele solide așezate de geniul roman.

Pentru a ne da seamă de pozițiunea Românilor în rostul omenirii, studiul vieții Romanilor este de prima necesitate și nu va fi nici odată inutil în tot cursul desvoltării noastre. Nu putem deci prețui îndestul

cercetările istorice ale lui Petru Maior, Șincai și a urmașilor lor, cari au expus în mod limpede legătura dintre Români și Romani cu consecințele ei; și aceasta tocmai în timpul când Niebuhr se încercă a reclădi lumea romană, lucrare gigantică care a fost urmărită cu atâta succes până în zilele noastre de Mommsen. E cert că numai având o idee clară, preciză și reală de fundațiunea dela Dunăre a lui Traian, putem pricepe cum s'a putut forma poporul român cu necontestabilele lui aptitudini culturale și cu o putere de vitalitate remarcabilă, adânc întipărită în conștiința lui prin zicătoarea «Apa trece, petrele rămân».

După fundarea Daciei, cel mai însemnat fapt în dezvoltarea neamului românesc este fundarea Regatului României.

Curând după întemeierea ei, noua provincie a fost zguduită mai mulți secol de rând de migrațiunea popoarelor care năvăliau din răsărit asupra Europei, producând cea mai înfricoșată și mai întunecată încercătură a omenirii, amenințată de a perde tot avutul cultural ce-l agonisise.

Neguri întunecoase au cuprins atunci țerile locuite de Români și zile grele au năvălit peste dânșii, având a susține luptele cele mai crâncene pentru a nu fi desființați. Aceste timpuri au fost cele mai periculoase, căci se părea că poporul român își istovise puterea lui de rezistență. În acele timpuri puține zile senine au lucit peste neamul nostru și bărbații inimoși apar ca niște fenomene trecătoare, după care întunecimea nopții crește neconținut. Un secol și jumătate cele două Principate au fost considerate ca țeri fără trecut și fără viitor, ca țeri de cucerit și de împărțit. Românii își perduse orice însemnătate în lume: chiar originea lor etnică eră contestată și limba lor declarată ca o amestecătură a altor limbi.

În aceste momente critice pentru neamul românesc se desfășură un mare războiu, care a zguduit cu putere orientul european, și din acest războiu a eșit la neamuri poporul român, dovedind prin fapte că încă există și că are viitor. El s'a ridicat viguros — în contra necredinței multora în puterile lui de viață, în contra relei voinți și a invidiei altora, în contra curentelor din trecut, care neconținut puneau pedeci avântului lui puternic. Toate obstacolele au fost în-

vinse, până ce *prin noi înșine* am ajuns a fi Stat independent, a ne înălța la rangul de Regat, a ocupa în rândul statelor un loc respectat și a deveni în lume un factor de progres și de civilizațiune.

Numai prin studiul măririi și decadenței imperiului roman și a renașterii poporului român din zilele noastre, putem ajunge a înțelege cum ne-am născut și cum am crescut, ce am fost și ce suntem. Numai îmbrățișând amândouă epocele memorabile ale vieții poporului căruia aparținem, vom izbuti ca cercetările asupra istoriei românești să fie pătrunse în toate direcțiunile de acea cugetare armonică, care, lipsită de apucături fără rost, constată faptele luminoase, ca și faptele întunecoase, deschizând vederi noi spre viitor.

Astăzi cerul s'a înseninat și razele soarelui au început să încălzească și pe Români. Voind și putând, ei au reînviat, și ca dovadă a energiei lor au clădit și ei o cale, care străbate țeara de-alungul și duce la mare spre vechiul port al lui Ovid, trecând Dunărea pe un alt pod, care leagă de astă dată malul stâng al Dunării de o veche provincie romană de pe malul drept, unde au stat strajă neadormită legiunile neînvinte ale Romei.

Istoricii noștri să nu scape nici odată din vedere legătura dintre aceste două epoce, ca să putem odată descurcă și lepăda relele ce mai plutesc din mizeriile timpurilor de răstriaște, încurcându-ne încă în rostul renașterii noastre.

Între cele două epoce și-a așezat d-l Bogdan cercetările sale.

Examinând de aproape greutățile prin care poporul român a trecut și din care a eșit învingător, se va răspândi pretutindenea încă mai viu vestea, că în timpul Domniei Regelui Carol a reînviat la Dunărea de jos virtutea romană, și se va întări tot mai puternic în inimile noastre convicțiunea, că toate încercările de a slăbi încheierea reînviată și avântul luat sunt întâmplări trecătoare.

Fie dar binevenit în mijlocul nostru d-l Bogdan și să-i urăm cu toții să muncească mulți ani în serviciul neamului, cu judecată înțeleaptă, cu gândire cumpănită, cu conștiință neînvinsă, cu silinți neobosite și cu puteri neînfrante, ca să se bucure Academia de lucrările sale, luminoase pentru minte și întăritoare pentru suflet.

DISCURSURILE DE RECEPȚIUNE

ALE

MEMBRILOR ACADEMIEI ROMÂNE

L. B.

1. *A. Papiu-Illarian*, Viéța, operele și ideile lui Gheorghe Șincai, — Răspuns de *G. Barițiu*. — 14 Septemvrie 1869.
2. *G. Sion*, Alexandru Donici, viața și operele sale, — Răspuns de *V. A. Urechiiă*. — 6 Septemvrie 1870.
3. *P. Poenaru*, Gheorghe Lazăr și școala română, — Răspuns de *G. Sion*. — 8 Septemvrie 1871.
4. *Dr. An. Fétu*, Despre încercările făcute pentru dezvoltarea științelor naturale în România, — Răspuns de *V. A. Urechiiă*. — 27 August 1872.
5. *Em. Bacaloglo*, Despre Calendar, — Răspuns de *Ion Ghica*. — 20 Martie 1880.
6. *Ion Ghica*, Ioan Cămpineanu, — Răspuns de *B. P. Hasdeu*. — 28 Martie 1880.
7. *Dr. P. Vasici*, Despre vegetarianism, — Răspuns de *Dr. I. Felix*. — 28 Martie 1880.
8. *Dr. I. Felix*, Mișcarea populațiunii României, — Răspuns de *P. S. Aurelian*. — 4 Aprilie 1880.
9. *N. Teclu*, Relațiunile între Chimia organică și anorganică, — Răspuns de *V. Babeș*. — 9 Aprilie 1880.
10. *Dr. D. Brândză*, Vegetațiunea României și exploratorii ei, — Răspuns de *Gr. Ștefănescu*. — 41 Aprilie 1880.
11. *S. Fl. Marian*, Chromatica poporului român, — Răspuns de *B. P. Hasdeu*. — 12 Martie 1882. . . . . 1,—
12. *At. M. Marienescu*, Viața și operele lui Petru Maior, — Răspuns de *V. A. Urechiiă*. — 5 Aprilie 1883. 1,20
13. *Fl. Porcius*, Flora din fostul district românesc al Năsăudului în Transilvania, Răspuns de *P. S. Aurelian*. — 19 Martie 1885. 1,50
14. *Gr. Cobălcescu*, Despre originea și modul de zăcere al petrolului în general și particular în Carpați, — Răspuns de *Dr. D. Brândză*. — 20 Martie 1887.
15. *Ios. Vulcan*, Dimitrie Cichindeal, date nouă despre viața și activitatea lui, — Răspuns de *V. A. Urechiiă*. — 29 Martie 1892. 1,50
16. *I. Kalinderu*, Episcopul Melchisedec, — Răspuns de *D. A. Sturdza*. — 18 Martie 1894. . . . . 1,—
17. *D. C. Ollănescu*, Vasile Alecsandri, — Răspuns de *I. C. Negruzzi*. — 25 Martie 1894. 1,50
18. *A. Naum*, Cuvint de primire, — Răspuns de *T. Maiorescu*. — 2 Aprilie 1894. — 40
19. *A. D. Xenopol*, Michail Kogălniceanu, — Răspuns de *D. A. Sturdza*. — 17 Martie 1895. . . . . 1,—
20. *Dr. V. Babeș*, Despre transmiterea proprietăților imunizante prin sângele animalelor imunizate, — Răspuns de *N. Kretzulescu*. — 24 Martie 1895. — 50
21. *Episcopul N. Popca*, Arhiepiscopul și Mitropolitul Andreiu Baron de Șaguna, — Răspuns de *D. A. Sturdza*. — 13 Martie 1900. — 50
22. *C. Erbiceanu*, Viața și activitatea literară a Protosinghelului Naum Râmnicăneanu, — Răspuns de *D. A. Sturdza*. — 17 Martie 1900. . . . . 1,—
23. *Ioan Puscăriu*, Ugrinus — 1291, — Răspuns de *B. Petriceicu-Hasdeu*, — 9 (22) Martie 1901. . . . . —,20
24. *Dr. Constantin I. Istrati*, Activitatea științifică a lui Ion Ghica, — Răspuns de *Dimitrie A. Sturdza*. — 5 (18) Aprilie 1902. . . . . —,50
25. *Stefan C. Hepites*, Mijloacele de investigațiune ale Meteorologiei, — Răspuns de *I. Felix*. — 30 Martie 1903. — 60
26. *Ioan Bianu*, Despre introducerea limbii românești în biserica Românilor, — Răspuns de *Dimitrie A. Sturdza*. — 21 Martie (3 Aprilie) 1904. . . . . —,60